

Η γλώσσα των ανθρώπων (Δημήτρης Λιαντίνης)

Για να τιμωρήσω το πικρό παρελθόν, ή για να λάβουν τα όνειρα εκδίκηση, που λέει ο ποιητής, θα αρχίσω ανάποδα τη δουλειά· θα αντιστρέψω το βέλος του χρόνου. Πρώτα θα σπάσει το κινέζικο βάζο στο πάτωμα, και μετά θα πέσει από το τραπέζι.

Θέλω να ειπώ, πως στην εξέταση της διδασκαλίας των Ελληνικών θα αρχίσω με τα Νέα και θα τελειώσω με τα Αρχαία. Κόντρα στην τάξη, και κόντρα στην πορεία εξέλιξης της Ελλάδας και της Ελληνικής.

Σχετικά με τα Αρχαία Ελληνικά, το κρίμα των δασκάλων είναι πως διδάσκουν το μάθημα χωρίς να γνωρίζουν το περιεχόμενο. Διδάσκουν δηλαδή την Αρχαία Ελληνική, αλλά δεν ξέρουν τους αρχαίους Έλληνες. Σχετικά με την ιεράρχηση Αρχαίων και Νέων, το δεύτερο κρίμα τους είναι ότι διδάσκουν έτσι, ώστε να φαίνεται πως τους αρχαίους τους παίρνουν για ζωντανούς και τους νέους για πεθαμένους.

Στη σχολική πράξη, αυτό το παράδοξο σημαίνει πως το βάρος πέφτει στα Αρχαία, και στα Νέα το απόβαρο. Η τάρα που λένε οι ζυγιστάδες. Χρειάστηκαν εκατό χρόνια, από το 1884 ως το 1984, για να ισορροπήσουν τα πράγματα και να φτάσουμε στο μισό-μισό. Αυτό λέει, πως από τον καιρό του τίμιου Καποδίστρια ως τις άπιστες μέρες μας, η Ελλάδα των σχολείων περπατάει κοιμισμένη. Με τα χέρια μπροστά, τα δάχτυλα ίσια, και δίχως το ραβδοσκόπι του τυφλού. Υπνοβασία τρικούβερτη.

Ακόμη αυτό το παράλογο φωνάζει ένα λογικό δεδομένο, αυτήκοο και αυτόβλεπο. Ότι το μάθημα των Νέων Ελληνικών είναι σπουδαιότερο από το μάθημα των Αρχαίων .

Σπουδαιότερο όσο πια σπουδαιότερος είμαι εγώ που τώρα γράφω τούτα τα

δύσκολα γράμματα, σε σύγκριση με τον αγιοχώματο πατέρα μου που τώρα κοιμάται τον δίκαιο ύπνο.

Γιατί η ζωή είναι το παν. Είναι η άπειρη δύναμη και η άπειρη εμορφιά. Ενώ ο θάνατος και η ανυπαρξία, αλλίμονο! Είναι το μηδέν και το δεν.

Ο Γκαίτε, σαν ετοιμαζότανε κάποτε να ζήσει μια νύχτα έρωτα εκλεκτού, ψιθύρισε: *«Ο Αλέξανδρος του Φιλίππου και ο Καίσαρ, θα με πλήρωναν με το μισό τους βασίλειο και με τη μισή τους δόξα, αν γινόταν να ζωντανέψουν, και να τους χαρίσω να ζήσουν εκείνοι απόψε τούτο το άρρητο που θα ζήσω εγώ».*

Λαβαίνουμε, λοιπόν, τα πράγματα με τη σειρά, και λέμε πως τρεις είναι οι στόχοι που δίνουν το σκοπό της διδασκαλίας του μαθήματος των Νέων Ελληνικών.

Το ένα, να μάθουνε τα παιδιά μας τη ζωντανή τους γλώσσα. Το άλλο, να μάθουνε τη νέα λογοτεχνία μας. Το τρίτο, να κατακτήσουν όσο αυτό είναι δυνατό την αισθητική τους μόρφωση. Να γίνουνε, δηλαδή, άνθρωποι αληθινοί και εύκομοι. Γιατί και Ροδόλφος Βαλεντίνο να φαίνεται κανείς, και Μαίρυλιν Μονρόε να φαίνεται, σαν δεν έχει αισθητική μόρφωση, είναι αγελαδινό και προβάτιο.

Τα τρία αυτά μέρη του σκοπού μας δίνουν ένα όλο, που, αν είναι -και είναι- σωστή η αρχή, πως το όλο υπερβαίνει τα μέρη του, συνοψίζεται στην αστερόεσσα θέση ότι ο σκοπός του μαθήματος των Νέων Ελληνικών είναι να γνωρίσουν τα παιδιά μας τη ζωή τους ζωντανά και άμεσα. Σαν αγώνα και κάρπωση του σήμερα δηλαδή· σαν σχεδιασμό και προσδοκία του αύριο.

Που θα πει, να γνωρίσουν τον ορίζοντα της υπόστασής τους, με όλο το πλήθος των γεγονότων και των στοιχείων της. Να μάθουν τα χρειαζούμενα από τη χαράδρα του Βίκου και το πρώτο φιλί του Ροντέν, ως τη φορολογική τους υποχρέωση στην πολιτεία αύριο.

Ο πρώτος στόχος του μαθήματος, λοιπόν, είναι η γνώση της πάτριας γλώσσας που τρέφει τον τρόφιμο μαζί με το γάλα της μητρός του. Να μάθει ο νέος τη γλώσσα του είναι πολύ πιο πολύτιμο, παρά να μάθει τα μαθηματικά, τη χημεία, τη γυμναστική, ή την ιστορία του τόπου του. Τό 'πε κι ο Κομένιος.

Ας υποθέσουμε πως ο κάθε άνθρωπος γεννιέται με δικαίωμα φυσικού κλήρου δύο μέτρα χώμα πόνου στη γης. Τότε το μισό από τα δύο μέτρα είναι η γλώσσα. Τα άλλα δύο μισά είναι το μυαλό και το χέρι του. Και το τέταρτο μισό είναι η ανάγκη.

Η ανάγκη να επιβιώσει ο άνθρωπος μέσα στην εχθρική φύση, τον έσπρωξε να προχωρήσει. Αυτή είναι το πρώτον κινούν στον τροχό της εξέλιξης του. Σαν άλλος Θεός, αυτή του τα γέννησε και του τα προσπόρισε όλα.

Η κατιούσα λοιπόν είναι γλώσσα, νους, χέρι, ανάγκη· και η ανιούσα είναι ανάγκη, χέρι, νους, γλώσσα...

Τί είναι η φυσική εξέλιξη; Σταθήκαμε ποτέ να συλλογιστούμε πώς μεταβάλλεται η φύση των ειδών μέσα στη ροή των γεωλογικών αιώνων; Το τι σημαίνει, δηλαδή, να περάσουν μέσα από το βλέμμα του ανθρώπου εκατό ή εφτακόσιες χιλιάδες χρόνια; Το τι σημαίνει να περάσουν πάνω από τη ράχη της γης δέκα ή εβδομήντα εκατομμύρια χρόνια; Το τι σημαίνει ότι η ζωή ουσιαστικά αρχίζει το ταξίδι της στην επιφάνεια του πλανήτη πριν από εξακόσια εκατομμύρια χρόνια; Ενώ οι πρώτες μακρυνές απαρχές της, τα κυανοφύκη και τα βακτήρια, εμφανίστηκαν πριν από 3,2 δισεκατομμύρια χρόνια;

Και ακόμη για να μπούμε στο νόημα της εξέλιξης πρέπει να συνδέσουμε αυτή την αχανή και χελωνιαία ροή με τις παραμέτρους της φυσικής επιλογής, και της προσαρμογής των ειδών στις συνθήκες του περιβάλλοντος, προκειμένου να πετύχουν να επιβιώσουν.

Η προσαρμογή και η φυσική επιλογή είναι το στοιχείο της δυναμικής στο στατικό πλαίσιο του χωροχρόνου. Η έννοια της εξέλιξης, δηλαδή, είναι το καράβι που πλέει στον ωκεανό του γίγνεσθαι... Ενώ η προσαρμογή και η φυσική επιλογή των ειδών είναι ο καπετάνιος που το κυβερνά και το τσούρμο που εκτελεί τις διαταγές του. Ώστε πάντα να πλέει, πάντα να φθάνει, πάντα να ξεκινά, και ποτέ να μην τελειώνει τους πλόες.

Μόνο μέσα από τούτο το δρόμο μπορούμε να δοκιμάσουμε να προσεγγίσουμε το θαυμάσιο φαινόμενο, το μοναδικό μέσα στη φύση και μέσα στο σύμπαν, του πώς εγεννηθηκε το μυαλό του ανθρώπου.

Κάθε άλλη θεωρία ή μέθοδος, το να δεχτούμε λόγου χάρη, ότι τη γνωστική συνείδηση την έδωσε στον άνθρωπο κατ' ευθείαν και από την αρχή κάποιος θεός, είναι πολύ απλοϊκή, και υποβιβάζει τη νόηση μας στο επίπεδο, όχι απλώς του πρωτόγονου, αλλά του πιθηκάνθρωπου.

Κάποτε πρέπει να το ειπούμε απερίφραστα και ρητά: Εκείνος που στέκεται ακόμη στη θεολογική ή στη μαγική εκδοχή σχετικά με την καταγωγή του μυαλού μας, και

συνεχίζει να αγνοεί τις αστραφτερές κατακτήσεις της γεωλογίας, της παλαιοντολογίας, της βιολογίας, της αστροφυσικής, της κοσμολογίας, και όλων των άλλων συναφών επιστημών, στα φαινόμενα ημπορεί νά 'ναι ένα δίποδο. Στην ουσία όμως έμεινε ένα κραυγαλέο τετράποδο.

Κρίνοντας αυτή τη δύστυχη μερίδα της διανόησης, δύστυχη για τους άλλους, για την πρόοδο και για την ευθύνη μας απέναντι στο μέλλον του ανθρώπου, ο Αντρέας Μπρετόν θα τους επιτιμούσε με τον ιδικό του ποιητικό αλλά και οργίλο τρόπο: *«Εξακολουθώ να επιμένω, ότι είναι ηλίθιος εκείνος που συνεχίζει ν' αρνιέται να δει ένα άλογο να καλπάζει πάνω σε μια ντομάτα»...*

Τη φοβερή στιγμή που ο άνθρωπος στάθηκε όρθιος απέναντι στη φύση, και ρώτησε για πρώτη φορά με τον τρόπο που ρωτάμε κι εμείς σήμερα: Τί είναι αυτό; Εκείνη τη στιγμή της πρώτης απορίας και της πρώτης απόκρισης, ή τη στιγμή του όφι της Βίβλου, κατά την ερμηνεία του Καντ, ο άνθρωπος έσχισε τη δημιουργία στα δύο. Εχώρισε τη φύση στο Εντεύθεν και στο Εκείθεν που έλεγαν οι Ρωμαίοι. Και μέσα της άρχισε να δημιουργεί ένα θύλακα. Είναι το θερμοκήπιο της ιστορίας του, ή η νησίδα του πολιτισμού του,

Τότε και έτσι εξορίστηκε ο άνθρωπος από το μακάριο κόσμο της άγνοιας, μέσα στον οποίο ζούσε μαζί με τα επίλοιπα ζώα και φυτά. Και μ' ένα λόγο ποιητικό, τότε και έτσι έχασε τον Παράδεισο.

Ταυτόχρονα όμως ενόησε και τη μοίρα του. Το μεγαλείο του, δηλαδή, και την τραγικότητα για το πορεπίδημο και τη μοναξιά του. Και το υπέροχο δώρο του νου, το πιο μεγάλο του προνόμιο απέναντι στα άλογα ζώα, το πλήρωσε με το πιο μεγάλο τίμημα. Με το να μάθει ότι πεθαίνει.

Με το να μάθει τι είναι ο θάνατος. Κάτι που τα άλογα ζώα δεν θα το μάθουν ποτές.

Παίρνεις την αρνάδα και της λες πως πας να τη σφάξεις, κι εκείνη βελάζει χαρούμενα και σου γλείφει τα χέρια. Και την ώρα που της μπήγεις στο λαιμό το μαχαίρι, εκείνη σφαδάζει βέβαια από τον πόνο. Δεν γνωρίζει όμως ότι πεθαίνει. Όπως πριν δεν εγνώριζε ότι ήταν στον κόσμο, έτσι και τώρα δε γνωρίζει ότι τραβάει για το μεγάλο Τίποτε και για το άπειρο Σκότος...

Μη λησμονούμε: Η μοναδική απειλή που απείλησε τον άνθρωπο ο Θεός, εάν τολμούσε να δοκιμάσει το καρπό της γνώσης, ήταν ότι θα μάθαινε τι είναι ο

θάνατος... Η μοναδική απειλή που έγινε τιμωρία. Αλλά τι τιμωρία! Κανένας Ηρακλής, κανένας Αρχιμήδης, κανένας Άτλαντας δε θα μπορούσε ποτέ να σηκώσει το βάρος της.

Από τον εγκέφαλο νου η εξελικτική πορεία προχώρησε στην ομιλούσα γλώσσα. Τότε και έτσι η κραυγή αρθρώθηκε σε φωνή. Να γίνει η κραυγή φωνή, να περάσουμε δηλαδή από το «ουάουα» στο «ουαί», χρειάστηκε ο ίδιος χρόνος που χρειάστηκε για να εξελιχθεί το πρόσθιο άκρο του ζώου σε ανθρώπινο χέρι με αντίχειρα...

Από τη γλώσσα περάσαμε στη γραφή. Αυτό έγινε χθες. Μετά τη μετάβαση στη γεωργική εποχή, την εξημέρωση του λύκου σε σκύλο, και την επανάσταση της πρώτης πόλης¹. Ο άνθρωπος σχεδόν το θυμάται. Γιατί η γραφή δεν είναι κρατούμενο του DNA και ίου κληρονομικού κώδικα, αλλά είναι δεδομένο της ιστορικής μνήμης...

Η γλώσσα ανάλογη με την οντολογική της σημασία έχει και την ιστορική χωρητικότητα. Τί θά 'ταν ο άνθρωπος χωρίς τη γλώσσα; Τι θά 'ταν η θάλασσα χωρίς το νερό!

Χωρίς τη γλώσσα του ο άνθρωπος, λοιπόν, θά 'ταν το κρανίο των Πετραλώνων, και η ποικιλωδός Σφίγγα στις Θήβες. Θά 'ταν ένα δίποδο άνουρο, τριχωτό, και προγναθιαίο. Θά 'τρεχε στις σαβάνες, και θα σκαρφάλωνε στα δέντρα μαζί με τους κυνοπίθηκους, τους μακάκους, τους κολομπίνους, και τα άλλα γοριλοειδή.

Δύο είναι τα δώρα που μας δίνει η γλώσσα. Το ένα η επικοινωνία του καθημέρα στις σχέσεις και στις πρακτικές μας με τους άλλους. Χάρη στον κώδικα της υψηλής ακρίβειας (η επιστήμη), και της μεγάλης ακαθοριστίας (η πολιτική), που μας προσφέρει η γλώσσα, τραβάμε μπροστά σταθερά, και σταθερά σφάζουμε ο ένας τον άλλο στους πολέμους. Το άλλο είναι η διάσωση της πείρας του παρελθόντος με την καταγραφή και την φύλαξη των πληροφοριών στα γραπτά. Έχουμε τα έπη της γλώσσας που είναι πτερόεντα και σκορπίζονται στον αγέρα, που έλεγε ο Όμηρος. Και έχουμε τα κείμενα της γλώσσας που γράφτηκαν και μένουν, που έλεγαν οι Λατίνοι.

Η αξία της γλώσσας στην καθημερινή συνάφεια των ανθρώπων σαν ζωντανής λαλιάς είναι προφανής.

Όσο αρτιότερη γλωσσική μόρφωση θα λάβουν οι μαθητές στο σχολείο, τόσο πιο

διαυγής, εύκοσμος, και πειθαρχημένος θά 'ναι αύριο ο ορίζοντας της κοινότητας μέσα στην οποία θα ζήσουν. Η επικοινωνία τους θά 'ναι ευέλικτη, εύπορη, δυναμική, και στην καλύτερη περίπτωση φιλόκαλη και χαριτωμένη.

Δεν ισχυρίζεται βέβαια κανείς, πως για να γίνουν έτσι τα γλωσσικά πράγματα, θα πρέπει νά 'ναι οι πολίτες σοφοί και γλωσσολόγοι. Πως ο ψαράς πρέπει να λέει «ερυθρίνιον» το λιθρίνι, «ποδεία» τις κάλτσες ο έμπορος, και ο ηλεκτρολόγος «κοχλιοστρόφιο» το κατσαβίδι.

Ούτε πως, ο κάθε Έλληνας οφείλει να γνωρίζει τι είναι το «χαρμπί του Μπότσαρη», που λέει ο Μαλακάσης, τι είναι τα «σιδέρικα γίδια» του Σικελιανού, ή τα «ασέλλινα πουλάρια» του δημοτικού τραγουδιού μας.

Από την άλλη όμως λέμε πως δεν είναι παραδεκτό να κουβεντιάζουν οι άνθρωποι με τη χειροδιάλεκτο και τους μυκηθμούς. Να συνεννοούνται με νοήματα, συνθηματικές βολές, γκριμάτσες, ριτισμούς και χειρονομίες που λαχανιάζουν.

Είναι γνωστό πως σε μια στοιχειώδη κοινωνία για μια στοιχειώδη συνεννόηση, μία στοιχειώδης γλώσσα φτάνει. Λίγες εκατοντάδες λέξεις συσταίνουν γλώσσα. Αν όμως αυτό είναι κριτήριο για ένα μίνιμουμ γλώσσας και πολιτισμού, είναι και ένας οδοδείκτης για το αντίστοιχο μάξιμουμ.

Όσο πιο πλούσια ρωμαλέα ποικίλη και συνεκτική είναι η γλώσσα μιας κοινότητας, τόσο πιο στιβαρά οργανωμένα αυξητική και έμπεδη είναι η ίδια η κοινότητα, Σε όλες τις δομές της: Στη διοίκηση, στην οικονομία, στην κουλτούρα, στη συνοχή, στην υπόληψη, στην προοπτική της.

Μέσα στην ιστορική πορεία αυτή την αρχή τη βεβαιώνει το δεδομένο ότι οι μεγάλες λογοτεχνίες, που είναι τα γραπτά αντικρύσματα των ζωντανών γλωσσών, δημιουργήθηκαν εκεί που δημιουργήθηκαν και οι μεγάλοι πολιτισμοί. Που σημαίνει: η δυναμική μιας κοινότητας είναι αναλογικά σύστοιχη με τη δυναμική της γλώσσας της.

Από τούτη τη συλλογιστική αντλιέται ένα συμπέρασμα που, πέρα από τους δασκάλους και τους παιδαγωγούς, ενδιαφέρει κυρίως τους διοικητικούς και τους άνυδρους γραφειοκράτες. Ότι δηλαδή η ευφυέστερη, η παραγωγική, και η πιο μακρόπνοη επένδυση για την ανάπτυξη μιας χώρας σε κλίμακα εθνική είναι η καλλιέργεια της γλώσσας του λαού της.

Ποιά καλλιέργεια όμως; Όχι βέβαια εκείνη που τη μισοποτίζει και την κοντοκλαδεύει ο σχολαστικισμός, το χασμουρητό, και το κομπολόι του ανατολίτη. Αλλά η άλλη. Που γίνεται με τον οίστρο του πολιτικού, με το βαθύ μεράκι του δάσκαλου, με τη φρόνιμη μανία του ποιητή, και το μαστίγιο του ανέμου.

Απάνου σε μια τέτοια βάση ανάλυσης σκύβοντας, σήμερα ανοιχτομάτες και τυφλοί βλέπουν πως η γλώσσα μας πάσχει από κακό σπυρί. Συνέχεια σταφιδώνει, μαραγκιάζει, και λύνεται. Η θωριά της έγινε λεμόνι της Μονεμβασιάς. Και το βλέμμα της κρασί που χύθηκε στη λάσπη...

Θέλω να ειπώ πως μέρα τη μέρα η γλώσσα μας λιγαίνει και χάνεται. Σαν τις επαρχίες της πάλαι ποτέ αυτοκρατορίας που μία μία σβήνεται από τον χάρτη.

Λέξεις ζωντανές και στίλβουσες λησμονιούνται. Άλλες πολύσημες και βρυαρές αχαμναίνουν. Και πολλές αφλύαρες και ευπρόσωπες και σταράτες παραγκωνίζονται.

Έχουν για να κάνουν δουλειά η τυποποίηση, οι απλουστεύσεις, η αναψυχή, η ευκολία. Και τα σάρωθρα, και τα φίμωτρο, και τα ράντιστρα...

Παλαιά η επιστροφή και ο βαφτισμός στο γλωσσικό παρελθόν δεν εσήμαινε συντήρηση και ισχιαλγία...

Ο Σολωμός, μάλιστα, που στους λογιότατους και τους γλωσσαμύντορες έβλεπε δαιμονικά και βρυκόλακες, έσκυβε πολύ προσεχτικά στα κοιτάσματα της γλώσσας. Κάποτε μάλιστα τράβαγε πολύ πέρα από το φλοιό και το μανδύα, ως τον έξω πυρήνα. «Λάμψιν έχει όλη φλογώδη», λέει κάπου στον Ύμνο...

Γενικά μέσα σ ένα κλίμα εκφραστικής κατατονίας η αισθητική αδρότητα της γλώσσας αποδυναμώνεται. Ξεθωριάζει η ικμάδα των χρωμάτων της, και αγκυλώνεται η πολλαπλότητα της κίνησης. Οι αστραπές της ηχητικής ευελιξίας της όλο και αραιώνουν. Και η δύναμη που είχε στις λεπτές αποχρώσεις των περιγραφών γίνεται σκανδιναβικό τοπίο.

Αυτή η γενική κατάρρευση του γλωσσικού μετώπου, δεν φαίνεται μόνο στα μπιλιάρδα και στον καφενέ, όσο και κύρια στα σχολεία και στα στάδια, και στη γλώσσα των λογοτεχνών μας.

Από κοντά, ισοκράτης σε όλη ετούτη την ιθαγενή χασμωδία παραστέκει η εισβολή των ξένων λέξεων. Οι ξενόφερτοι όροι ορμούν στη γλωσσική μας ενδοχώρα και

υποχρεώνουν στην προσφυγιά πολλές αυτόχθονες λέξεις με ιστορία και με κατάσταση. Και ακόμη χειρότερη είναι η ολιγωρία και η ανεπάρκεια να μη δημιουργούμε νέες μήτρες λέξεων, για να ντύνουμε τα καινούργια περιεχόμενα της ζωής.

Στο σημείο αυτό η παλιά καθαρεύουσα έχει να καταθέσει τίτλους. Γιατί έπλαθε, και πετυχημένα, ένα πλήθος λέξεις, όπως λόγου χάρη «φαρμακοποιός» και «εφημερίδα», για να απαγορέψουν την είσοδο στον «σπετσιέρη» και στη «γαζέτα».

Μια υπεύθυνη αγωγή γλώσσας με χαρακτήρα εθνικό, προτού πολιτογραφήσει την ξένη λέξη, θα δημιουργήσει την ιδική της. Ο μηχανικός κινητήρων που ξέρει το «μπουζί», αλλά αγνοεί τον «αναφλεκτήρα», δεν είναι Έλληνας. Είναι εμιγκρές.

Σήμερα η ξενοκρατία στη γλώσσα τείνει να υποκαταστήσει την παλιά τουρκοκρατία στη χώρα.

Η αξία της γλώσσας, με την έννοια της κιβωτού που διασώζει τις πληροφορίες του παρελθόντος, είναι ο δρόμος, που κοντά στα άλλα, μας οδηγεί στη λύση της απορίας: «Από πού ερχόμαστε;»...